

ISSN 0378 - 2905

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH – COĞRAFYA FAKÜLTESİ

DİL VE TARİH - COĞRAFYA
FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt / Volume 55 Sayı / Number 2 Yıl / Year 2015

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ DERGİSİ
ANKARA UNIVERSITY
JOURNAL OF LANGUAGES AND HISTORY-GEOGRAPHY
Yılda iki kez yayımlanır / Published semiannually. ISSN 0378-2905

Fakülte Adına Sahibi / Owner on Behalf of the Faculty
Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı

Yayın Kurulu Başkanı ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Chief of Editorial Board and Editor in Charge Prof. Dr. Fatoş SUBAŞIOĞLU

Yayın Kurulu Başkanı ve Sorumlu Yazı İşleri Yardımcıları / Vice Chief of Editorial Board and Vice Editors in Charge Yrd. Doç. Dr. Zeynep Z. ATAYURT, Dr. Nevzat ÖZEL

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Fatoş Subaşıoğlu (Editör)
Yrd. Doç. Dr. Zeynep Z. ATAYURT (Editör Yrd.)
Dr. Nevzat ÖZEL (Editör Yrd.)

Prof. Dr. H. Derya CAN
Yrd. Doç. Dr. F. Devrim KILIÇER
Yrd. Doç. Dr. Çağrı EROĞLU

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet İNAM (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet MERMER (Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Alfina SIBGATULLINA (Rusya Bilimler Akademisi - Rusya)
Prof. Dr. Asuman Belen ÖZCAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Azade-Ayse RÖRLICH (University of Southern California - Amerika Birleşik Devletleri)
Prof. Dr. Bedrettin AYTAÇ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Dae Sung KIM (Hankuk Üniversitesi - G. Kore)
Prof. Dr. Daniya ZADIDULLINA (Tataristan İlimler Akademisi - Rusya)
Dr. Edel Maria PORTER (Universidad de Castilla-La Mancha - İspanya)
Prof. Dr. Ertuğrul R. TURAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fahmeddin BAŞAR (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Géza DAVID (Eötvös Loránd Üniversitesi - Macaristan)
Dr. Hager WESLATI (Kingston Üniversitesi - İngiltere)
Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan S. KESEROĞLU (Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Kayako HAYASHI (Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi - Japonya)
Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ (Ankara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. I. Elhem POLAT (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Kazi ABID (Bahauddin Zakariya Üniversitesi - Pakistan)
Prof. Dr. Kıymet GİRAY (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Li JINXIU (Çin Sosyal Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü - Çin)

Doç. Dr. Mehmet KUYURTAR (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Melek DELİLBAŞI (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin ÖZBEK (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin KARTAL (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mohamed Abdellatif Amr HERIDY (Ayn Şems Üniversitesi - Mısır)
Prof. Dr. Nevin ÖZKAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevra NECİPOĞLU (Boğaziçi Üniversitesi)
Doç. Dr. Nihayet ARSLAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya Batum MENTEŞE (Atılım Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya Gurdal TAMDOĞAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer TURAN (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Naci SOYKAN (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Prof. Dr. Özgür AYDIN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN (Ankara Üniversitesi)
Dr. Stéphane de TAPIA (Le Centre national de la recherche scientifique - Fransa)
Prof. Dr. Timur GÜLTEKİN (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Şennur KİŞLAK (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuğba ÖKSE (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuna ERTEM (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ülçer BULDUK (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaron HAREL (Bar Ilan University - İsrail)
Prof. Dr. Yaşar TONTA (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Z. Kenan BİLİCİ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Üniversitesi)

1942'den beri çıkarılan bu hakemli ve yerel süreli yayın, MLA (Modern Language Association of America) International Bibliography'de indekslenmektedir. Amacı sosyal ve beşerî bilimler alanlarında Türkçe ve çeşitli yabancı dillerde özgün bilimsel araştırma makaleleri ile derleme makaleler yayımlamaktır. Makalelerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

This refereed and local journal (1942-) is indexed in MLA (Modern Language Association of America) International Bibliography. The aim of the journal is to publish unique scientific research articles and review articles on social sciences and humanities, both in Turkish and various foreign languages. Authors are solely responsible for the content of their articles.

Yönetim Yeri / Managing Office:

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
06100 Sıhhiye-Ankara-Türkiye
http://www.ankara.edu.tr/letters
Ankara Üniversitesi Basımevi
Basım Tarihi: 00/00/2016

İletişim / Communication:

Prof. Dr. Fatoş SUBAŞIOĞLU
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
06100 Sıhhiye-Ankara Türkiye
Tel: +90 (0312) 310 32 80

E-posta: dtcfdergisi@ankara.edu.tr, fsubasioglu@hotmail.com

ANKARA ÜNİVERSİTESİ DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yayımlayan / Publisher: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Cilt / Volume 55 Sayı / Number 2 Yıl / Year 2015

İçindekiler / Contents

Dilek PEÇENEK • Dil ve Dilbilgisi Eğretilmelerine İlişkin Gözlemler ve Düşünce Örüntüleri	1
Hakan ANAMERİÇ • Yazma Eserlerin Kataloglanmasında Marc Standardı 500 Genel Notlar Alanı ve Bileşenlerinin Kullanımı	27
Feyza Şule GÜNGÖR • Marcel Proust'un <i>Kayıp Zamanın İzinde</i> Adlı Romanında Belleğin Kurgulayıcı Rolü Üzerine Bir Değerlendirme	59
Eralp ERDOĞAN • Safevi Ordusunda Bir Birlik-Kurçiler	75
Seda GÖKMEN – Chih-Yung LI • A study of Motion Events in Turkish Story Books for 7 to 11 Year-Olds.....	89
Ömer Faik ANLI • Ussallık, Dil, Anlam ve Bilgi İlişkisi Bağlamında 'Temelsiz' Söylemlerin Karşıt-Tezleri	101
Hasan MÜNÜSOĞLU • "İrk"tan "Kültür"e: Antropoloji-Folklor Etkileşimi-Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Örneği.....	127
Tolga ÖZŞEN • Seeking the Happiness Agents in Rural Japan through the Case Study in Kyushu Region	143
Sevilay ÖZER • Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Posta Güvercinleri	167
Yalçın KAYALI • Hindistan Kuşan İmparatorluğunun Yükselme Dönemi ve Kral Kanişka (~Ms 78-99).....	189
Sotirios BAMPATZIMOPOULOS • Female Action Hero vs Male Dominance: The Female Representation in <i>Mad Max: Fury Road</i>	205
Sakine UÇAR • Kozmik Bir İkililik: D. H. Lawrence'ın <i>Âşık Kadınlar</i> Romanında Androjini	219
Zerrin EREN • Violence Against Children in Realistic Novels For Children: <i>The Tulip Touch</i> by Anne Fine, <i>Secrets</i> by Jacqueline Wilson	235
Şenol BEZCİ • <i>Maus</i> : Grafik Roman ve Edebiyat	251
Tarık Ziyad GÜLCÜ • Ortaçağ'da Hristiyan Felsefesi, Aşk Öğretisi ve Edebiyat: <i>Gülün Romansı</i>	271
Hülya TAFLI DÜZGÜN • 'Boşe Lim And Liþ It is Forlorn': Unnatural Children in <i>The King of Tars</i> , <i>Chevalere Assigne</i> , and <i>Sir Gowther</i>	287

OSMANLI DEVLETİ’NİN SON DÖNEMİNDE POSTA GÜVERCİNLERİ

Sevilay ÖZER*

Öz

Güvercinlerin haberleşmede kullanımı çok eski tarihlere dayanmaktadır. “Posta Erleri”, “İlk Hava Postacıları” gibi adlarla anılan posta güvercinleri özellikle insanlığın teknoloji ile tanışmadığı dönemlerde etkin olarak kullanılmıştır. Hafıza ve görüş özellikleri ön planda olan güvercinlerin en dikkat çekici taraflarından bir diğeri yuvalarına bağlılıkları ile boğazlarına olan düşkünlükleridir. Bu yanları güvercinlerin talim ve terbiyesine kolaylık sağlamıştır. Zaman içerisinde ticaretten askeriye çok farklı alanlarda istihdam edilmişlerdir. 1870 yılındaki Alman-Fransız savaşında Almanlar tarafından kuşatılan Paris’in dışarıyla bağlantısını sağlayan posta güvercinleri diğer devletlerin de dikkatini çekmiş ve onlar da özellikle askeriye içerisinde posta güvercini istihdamına büyük önem vermişlerdir. 19.yüzyılın ikinci yarısında kaydedilen bu gelişmelere Osmanlı Devleti de kayıtsız kalmamıştır. Araştırmada, posta güvercinlerinin özelliklerine yer verilerek, talim ve terbiyesi ile birlikte Osmanlı Devleti’ndeki kullanımı üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Posta Güvercini, Osmanlı Devleti, Avrupa, Güvercinlik, Haberleşme, Mektup

Abstract

The Post Pigeons in the Last Era of the Ottoman State

Using of the pigeons had very old history. The post pigeons called as “Post Men”, “The First Air Postmen” especially used in the time in which the people had not become acquainted with technology. One of the most interesting aspects of the the pigeons whose memory and property of sights in the front plan is also their loyalty of their homes and addiction of feeding. These properties convenience their education and edifying. In the time, they employed in very different fields from trade to military. The post pigeons provided the connection of Paris where surrounded by the Germans in the Germany- France War in 1870 with the out attracted the attention of the other states and they attached important to the employing of post

* Yrd.Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
sevilayozzer07@gmail.com

pigeons in the army. The Ottoman state were interested in these developments happened in the second half of the 19th century. In this investigation, the properties of the post pigeons, their education, edifying and the using in the Ottoman state were also dwelt on.

Key Words: *Post Pigeon, Ottoman State, Europe, Dovecote, Communication, Letter*

Giriş

Gayet süratli uçan ve nereden bırakılırsa bırakılsın kendi güvercinliğine dönebilme özelliğine sahip olan güvercinlerden, çok eski zamanlardan beri haber götürüp getirmede istifade edilmiştir (Ali Nazima 1892: 412). Yunanistan'da pehlivanlar olimpiyata gittikleri zaman beraberlerinde güvercin götürürler, galibiyetlerini ailelerine haber vermek için boyunlarına zafer işareti olarak erguvan takıp uçururlarmış. Romalılar önceleri Yunanlılar gibi kullanmışlarsa da daha sonra güvercinlerden savaşta yararlanmaya başlamışlardır. Öyle ki harp sahasında uçurdukları güvercinlerin uçuşlarındaki sükûnet ve heyecanlarına bakarak üzerinde uçtukları mıntıkada düşmanın mevcut olup olmadığını bile anlamışlardır (Yüzbaşı Asaf 1925a: 25). Müslümanlar da haberleşmede posta güvercininden yararlanmışlardır. Abbasilerde posta güvercinleri özel olarak yetiştirilmiştir. İstanbul'dan Basra'ya fiyatı yüksek olan bu güvercinlerden getirilmiş, Rakka ve Musul'dan haberler güvercinler vasıtasıyla bir gün içinde Bağdat, Basra ve Küfe'ye ulaştırılmıştır. Abbasi Veziri İbn Mukle Karmatîlerle savaşırken güvercinlerle Bağdat'a haber göndermiştir. Hatta Fâtîmîler posta güvercinleri için divan oluşturmuştur. Güvercinler vasıtasıyla İstanbul-Basra, Mısır-Suriye ve Mağrib şehirleriyle haberleşme sağlanmıştır. Güvercinlerin iniş yerleri için çeşitli bölgelerde burçlar inşa edilmiştir (Harekât 1992: 500). Mısır'da 1280 yılında 2000 posta güvercini mevcuttur. Hatta Mısır Sultanı bütün seyahatlerinde haberleşmeyi sağlayabilmek adına güvercinlerle dolu bir kafesi yanında götürmüştür (Güvercinlerle Muhabere 1928: 219-221).

982-983 yıllarında haberleşmenin yanı sıra güvercinlerden, turfanda meyve naklinde yararlanıldığı bile görülmüştür. Şam'da bulunan Mısır muhabere güvercinlerinden yüz kadarı kanatlarına kiraz bağlanmak suretiyle sabahleyin uçurulur, öğleden sonra Mısır'a ulaşan güvercinlerin kanatlarından iki yüz kadar turfanda kiraz toplanırmış (Yüzbaşı Asaf 1925a: 25). Güvercinlerden tüccarlar da yararlanmıştır. Tüccarların Mekke ile Kınâ şehri arasındaki haberleşmeyi güvercinler yoluyla sürdürmeleri "*Hamâm-ı Kına mısın*" yani "*Kına Güvercini misin*" atasözünün halk arasında dillendirilmesine sebep olmuştur. Kim bir yere gidip hemen dönse "*Hamâm-ı Kına mısın*" denilmiştir (Evliya Çelebi 2011: 10/424).

Hatta güvercinler tüccarların büyük kârlar elde etmelerine bile vesile olmuştur. Suriye’de avlanırken vurduğu güvercinin kanadına bağlı bir mektup bulan tüccar, mektupta İngiltere’de rağbet edilen bir ürünün yokluğundan bahsedildiğini anlayınca vakit kaybetmeden ucuz fiyatla söz konusu ürünü İngiltere’ye sevk ederek önemli miktarda kazanç sağlamıştır. Arapça yazılan kaynaklarda haberleşmeyi sağlayan bu güvercinlere “el-Menasib”, bunların kayıtlı olduğu defterlere Defterü’l-Ensab denilmiştir. Büyük kalelerdeki güvercinliklere de “Burcü’l-Hamam” adı verilmiştir (Doğuştan Günümüze 1992:204).

19. yüzyılda Fransa ve Belçika’da borsa ve gazete haberleri ile bazı özel haberlerin güvercinler vasıtasıyla iletildiği bilinmektedir (Yüzbaşı Asaf 1925a: 25-26). Posta güvercinleri askerlikte istihdam edilmeden önce kalelerde kullanılmıştır (Muhabere Güvercinleri 1911:749). Ancak güvercinlerin en can alıcı yararlılıkları savaş sırasında görülmüştür. Güvercinler bütün haber araçlarının sonuçsuz kaldığı zamanlarda, en yoğun bombardımanın etkisi altındayken bile zehirli gaz bulutlarını yarararak ileri hatlarla kumandanlık arasındaki irtibatı binlerce defa sağlamışlardır (Güvercinlerle Muhabere 1928:231). Zira güvercinlerin ciğerleri insanları boğan gazlara karşı daha dirençlidir (İlk Hava Postacıları 1927: 14). Savaşlarda uçurulan güvercinlerin %95’i telef olmaksızın en kısa yoldan doğruca güvercinliklerine dönmüşlerdir. Haberlerin ulaştırılmasında güvercinlerin sahip olduğu bir diğer önemli faktör hızdır. Açık havalarda hızları mükemmeldir. Rüzgâr arkadan eserse hız dakikada 1000-1200 metre, rüzgâr karşıdan eserse hız dakikada 700-800 metre, rüzgâr hissedilmeyecek derecede ise hız dakikada 800-1000 metredir. Yağmur, kar, sis güvercini oldukça rahatsız eder, yönünü şaşırır, hızının azalmasına sebep olur. Bununla birlikte ince bir yağmur veya hafif sis güvercinin aşabileceği engellerdir (Güvercinlerle Muhabere 1928: 231).

Güvercinle gönderilen haber ve emirler incecik bir kâğıda yazılır. Sakin zamanlarda güvercinnâme kullanılır. Güvercinnâmeler güvercinin ayağına takılan alüminyum haber kutularıyla taşınır. Haber kutusu birbiri içine giren iki küçük silindirden ve güvercinin ayağına takılmasına yarayan iki çengelden oluşur. Silindir ve çengeller alüminyumdan üretilmiştir. Güvercinnâmeler bunlara konulur. Her haber kutusuna iki güvercinnâme sığar. Yine güvercinlerin boynuna bezden küçük bir kese bağlanabilir. Kauçuk haber kesesi olarak bilinen bu kesenin güvercinin göğsüne gelen tarafı ince ipekli kanaviçe, diğer tarafı kauçuklu bezdir. Aynı kumaştan bir kapak birbirine girme iki düğme ile keseyi sıkıca kapatır. Çok önemli haberler ve emirler ayrı ayrı iki güvercinle, diğerleri yalnız bir güvercinle gönderilir. Bu kese güvercinin kanatlarının altından geçirilen iki askı ile alt kısma tutturulur. Bu

yöntem uçuşta güvercini rahatsız eder. Bu sebeple kısa mesafelerden başka yerde kullanılmamalıdır (Güvercinlerle Muhabere 1928: 230).

Güvercinlerin barınağı olan güvercinliklerin (Hayat Büyük Türk Sözlüğü: 491) havadar ve rutubetsiz olması, rüzgâr ve zararlı hayvanata karşı muhafazasının sağlanması önemlidir. Güvercinlik yerden ne kadar yüksek olursa o kadar iyidir. Güvercinlik dâhilinde her çifte mahsus gözler vardır. Buralarını temizlemek ve hayvanlara bakmak için kolayca girilebilecek surette inşa edilmeleri gereklidir (Güvercin Yetiştirmek 1904: 6, Güvercinlerin özellikleri için ayrıca bkz. Miralay Cemal 1928: 26-32). Hasan Yüksel, Anadolu'da Diyarbakır'ın Simak Köyü'nde gördüğü güvercinlikleri şöyle anlatır:

Dicle kenarında yer alan bu köy; 1965'te henüz İlk Çağ'dan Orta Çağ'a yeni girmişti. Akşam güneşi Dicle'ye yansıyınca ufukta çok güzel bir kırmızı manzara oluşuyor ve köyün hemen kıyısında kedilerin ulaşamayacağı baştan başa iki dizi küçük takaları (bir tür küçük pencere) olan tren katarı gibi sıra evlerin üzerine yavaş yavaş gölge düşüyordu; ne var ki, bu gölgeyle beraber içimi bir ürperti kaplardı. Bir gün, mimari yapılarıyla merak uyandıran bu evlerde kimlerin oturduğunu ve niçin böylesi bol pencereli yapıldıklarını sormuştum. Bana içinde kimselerin oturmadığını sadece güvercin gübresi biriktirmek için, güvercinlere barınak olarak inşa edildiklerini; ilkbaharda şiddetli yağışların dinmesinden sonra, Dicle'nin asıl mecrasına çekilmesiyle, nehir kıyısında oluşan kumluk düz alanlarda karpuz ekerken bu güvercinlerin gübresini toplayıp kullandıklarını anlatmışlardı. (Yüksel 2012: 18).

Bu sözlerden daha yakın zamana kadar Anadolu'da güvercin yetiştiriciliğinin sebeplerinden birinin de güvercinin gübresinden istifade etmek olduğu anlaşılmaktadır. Güvercin gübresi oldukça kuvvetlidir. Hatta 500 kilogram güvercin gübresinin 10,500 kilogram çiftlik gübresine eşit olduğu belirtilmiştir (HSD. AFT, 9/16; 12 Ağustos 1923). Bu kadar yararlı işlevi olan güvercinlere masraf ve işsizliğe sebep olduğu gerekçesiyle uğursuz iftirası bile atılmıştır (Güvercinlerle Muhabere 1928: 230).

I. Posta Güvercinlerinin Talim ve Terbiyeleri

Hafıza ve görüş güvercinin en dikkat çekici özelliklerindendir. Yön bulma duygusunun merkezi kulağın içindedir. Kulağın iç kısmında yarım daire şeklinde üç kanal vardır ki bunlarda bir bozulma veya hasar olursa bu duygu kaybolur. Güvercinin hafıza ve keşif yetenekleri için gerekli olan

görme duygusu, yön bulma duygusunu tamamlaması açısından da önemlidir. Gözleri iyi olmayan güvercinlerin kıymeti yoktur. Güvercinlerin hafıza ve görüş özelliği eğitimle daha da geliştirilmeye müsaittir. Güvercin vazife esnasında kendisine verilen yön ne olursa olsun doğru bir hat üzerinden güvercinliğe dönüş yapacaktır (Güvercinlerle Muhabere 1928: 222-223, ayrıca bkz. Muhabere Güvercinleri 1926: 25). Bu özelliği kulaklarında mevcut altıncı his olarak da bilinmektedir (İlk Hava Postacıları 1927: 12). Güvercinlerin yuvalarına olan bağlılığına Dağarcık dergisinde şöyle yer verilmiştir: *“Bunların en büyük muhabbetleri zevcelerine ve zevcelerinin muhabbeti zevçlerine mahsustur. Zevce zevcin meftunu ve zevc zevcenin mecnunudur. Bunlar yalnız yemek yiyecekleri zamandan başka vakitlerini daima yekdiğerine arz ve temin-i muhabbet yolunda geçirirler.”* (Güvercinler 1877/1878: 119).

Gerçekten de haberleşmenin esası güvercinin yuvasına dönüş özelliğine dayanır. Bu özellik talim ve terbiye ile geliştirilir. Güvercinler herhangi bir noktaya gönderilmek üzere uçurulurlar. Asıl güvercinliklerine saatte ortalama 50 kilometre hızla dönerler. Harpte kullanım kolaylığı, mükemmel bir sürat, uçuşa başlama noktasının istenildiği gibi seçilebilme özellikleriyle haberleşmede güvercinler tercih edilmiştir. Telsiz, telgraf ve telefona göre daha özel bir vasıta olan güvercinlerin önemi I. Dünya Savaşı'nda bir kat daha artmıştır. Zira o dönemin koşullarında radiogoniometre aracılığıyla telsiz telgraf ve telefon merkezlerinin mevkilerini tespit eden düşman, posta güvercinlerinin uçuş noktasını keşfedemez. Güvercinler alayda, taburda, bölükte, gözlemevinde, direnme noktalarıyla savunma merkezlerinde, hava keşiflerinde, yaya ve atlı keşiflerde, kumandanına savunma vermek üzere hareket eden irtibat subayının yanında bulundurulmuştur. İrtibat hizmetlerinde kullanılan güvercinler kumandanlık hizmetine verilen sabit ve hareketli güvercinliklerden alınmışlardır. Savunmada güvercin arabalarının mevzi gerisine, derinliğine sıralanmasına özen gösterilmiştir (Güvercinlerle Muhabere 1928: 228-229).

Güvercinlerin boğazlarına olan düşkünlükleri de talim ve terbiyelerine kolaylık sağlamıştır. Başka bir memlekete götürülüp, orada sevdiği yiyeceklere alıştırdıktan sonra kendi yerlerine iade edilen güvercinlerin, belirli zamanlarda o mahallere ne yapıp ne edip uğradığı görülmüştür (Posta Güvercinleri 1901: 254). Örneğin Paris ile Versay arasında güvercin postası ile haberleşme yapılmak istendiğinde, Paris'te doğmuş güvercinler Versay'da bulunan bir güvercinliğe götürülerek iki üç ay burada bırakıldıktan sonra tekrar Paris'e nakledilip, burada büyütülürler. Bir gün kendilerine yiyecek verilmeksizin Versay'a götürülen güvercinlere burada bolca gıda verilir fakat su verilmeden güvercinlikten dışarı salıverilirler. Bu

güvercinler Paris'teki yuvalarına giderek orada suyu bulurlar. Bir ay Paris'teki yuvalarında kendilerine yiyecek verilmez. Şimendiferlerle Versay'a götürülerek orada yiyecek verilir. Otuz gün devam eden bu talimden sonra güvercinler şimendiferlerle nakil yerine Paris'ten uçurulurlar. Yemek zamanına tesadüf eden bu güvercinler Versay'e gitmekte zorlanmazlar. Ancak bu güvercinlerin Versay'daki güvercinlikte geceyi geçirmemeleri gereklidir. Yuva yapmalarına asla müsaade edilmemelidir. Bunları Paris'te bulmalı, açlıklarını Versay'da gidermelidirler. Aslında güvercinlerin bu talimlere ihtiyacı da olmayabilir. Bunun örneği siyah güvercinler için düzenlenmiş bir müsabakada tecrübe edilmiştir. Bir siyah güvercinin yanlışlıkla dâhil olduğu müsabakada, hiç seyahat etmemiş olduğu bir mevkide iki yüz kilometrelik mesafeden yuvasını bulmayı başardığı görülmüştür (Güvercinler 1904; 363-364).

Her sabit güvercinlikteki güvercinler üç gruba ayrılır. Yaşları bir buçuktan sekize kadar olanlara 500 kilometreye kadar mesafe uçuşu yaptırılır. Bir yaşından bir buçuk yaşına kadar olanlar 350 kilometreye kadar uçurulurlar. Yavru güvercinlere ise 250 kilometreye kadar uçuş yaptırılır. İlk yaşta yavru güvercinleri 250 kilometreden fazla mesafeye uçurmak doğru değildir. Yorulmalarına ve güçten düşmelerine sebep olur. İlk iki sınıf güvercinler Mayıstan itibaren eğitim uçuşlarına başlarlar. Bu uçuşlar 14 - 15 Hazirana kadar devam eder. Erkekle dişiye birlikte uçurmak asla doğru değildir. Hatta ayrı ayrı uçurulsa da aynı yönde uçurulmaz. Eğitim uçuşlarına başlamadan güvercinliğin bulunduğu yerin dört kilometre mesafesine kadar güvercinleri uçurmak ve bulundukları yeri tanımlarını sağlamak gereklidir. Programa kısa aralıklarla devam edilir. Uçuşa göndermeden güvercinler bir sepete konur, ayrı ayrı incelenerek kuyruk tüylerini döküp dökmedikleri incelenir. Tüylerini dökmüş olanlar uçuşa katılamazlar. 14 Haziran'da yaşlıların talim ve terbiyelerini kesmekteki amaç bu zamana kadar çoğunlukla tüylerini kaybetmeleridir. Yavruların talim ve terbiye uçuşlarına ise Ağustos başında başlanır, Eylül sonunda bitirilir (Güvercinlerle Muhabere 1928: 235).

Yavru güvercinlerin zayıf ve hastalıklı olmayanları seçilir. Bunlar üç günde bir olmak üzere güvercinlikten çıkarılıp nakil kafesi tabir edilen kafesler vasıtasıyla bulundukları mevki civarına götürülerek buralarda uçurulurlar. Böylece yuvalarına dönmeye alıştırmaya çalışılırlar. Güvercinlerin nakil kafesleriyle götürüldüğü mevkiden yuvalarına kadar olan mesafeye "*tayrân menzili*" denir. Mesafe her keresinde daha da artırılır. İkinci tayran menzili belirlenirken birinci mesafenin yarısı kadar mesafe eklenir. (t-m= Birinci t-m+ birinci t-m/2) Örneğin ilk tayran menzili 10 kilometre ise ikinci tayran menzili 15 kilometre, üçüncü tayran menzili ise

22,5 kilometre olur. Her uçuşun ardından güvercinlere istirahat verilir. Kısa mesafelerde üç günlük istirahat süresi yeterli ise de fazla mesafeli uçuşlarda bu süre artırılmalıdır (Yüzbaşı Asaf 1926: 23-24).

Güvercinlerin talim ve terbiye eğitiminde tayran menzili hususunda kesin ve kati kuralların olmadığı anlaşılmaktadır. Zira bir başka eğitim örneğine göre, yavrular iki aylık olunca güvercinliğin dış kapısı birkaç saat açık bırakılır. Yavrular biraz tereddüt ettikten sonra uçmaya başlarlar. Önce yakınlardaki çatılara konan güvercinler kısa süre içerisinde civara alışırlar. İki ay sonra ise gerçek talim başlar. Güvercinler bir sepet içerisinde uzağa götürülüp salıverilir. İlk defasında güvercinlikten on kilometre uzağa götürülmüşse de ikinci defa yirmi, üçüncüsünde otuz kilometre uzaklara götürülür. Altı aylık güvercin yavrusu dört beş saat zarfında üç yüz kilometrelik bir mesafe kat ettikten sonra güvercinliğe geri dönebilecek bir gelişim göstermiş olmalıdır. İkinci sene sonunda beş yüz kilometrelik mesafeden güvercinliği bulması gerekir (Güvercin Yetiştirmek 1904:6, İyi bir güvercinin özellikleri için bkz. Güvercinci Nasıl Olmalıdır 1926: 18-21). Mesafelerin aşamalı olarak artırılmasına binaen üçüncü sene sonunda bin kilometrelik mesafeyi zorluk çekmeden kat ederler. En iyi güvercin otuz gramlık yük taşıyabilir (Posta Güvercinleri 1901: 254).

Güvercinler savaşta kullanılmak üzere ayrıca eğitime tabi tutulmuşlardır. Güvercin arabaları savaş halinde orduyu takip eder. Belli bir yere geldikten 48 saat sonra kullanılırlar. Bunun için nakledeceği yere arabalar sabahın saat 10'unda gelir. Akşam saat 5'de güvercinlik etrafında alıştırmaya uçuşu yaptırılır. Ertesi gün önceki uçuşu takviye etmek ve güvercinlerin etrafı daha iyi tanıyabilmeleri için alıştırmaya uçuşu yaptırılır. Bu uçuş saat 6'da yapılır. Aynı gün saat 8'de mesafe uçuşlarına başlanır. Burada ilk defa 100-200 metre uçurulur. Eğer kuşlar kusursuz bir şekilde dönerlerse yarım saat sonra 500 metreden uçurulurlar. Aynı günde güvercinlerin döndükleri görülürse bu uçuşlar 3-4 defa daha farklı mesafelerden yaptırılır. Hareketli güvercin arabalarının güvercinleri hem gitmek hem de gelmek suretiyle irtibat kurarlar. Bunun için bölük karargâhına güvercinleriyle bir araba konur. Diğer bir arabada boş olarak kolorduda bulunur. Güvercinlere kolorduya doğru mesafe uçuşları yaptırmakla işe başlanır. Yönünü iyice tanıdıktan sonra arabanın birinde su, diğerinde yem verilir. Bu işe güvercinler tamamen alıştırlarsa aynı günde birçok defa haber taşırlar ve gidip gelebilirler. Güvercinler gece uçuşlarında da kullanılır. Ancak gece uçuşları çok kolay olmadığından, güvercinlerin iyi bir talimden geçirilmeleri gerekmektedir. Güvercinleri karanlığa alıştırmak için arabaların pencereleri siyah örtülerle kapatılır. Gündüzleri dışarı çıkarılmazlar. Biri iç tarafa, diğeri çıkış deliği yanına olmak üzere iki

elektrik ampulü veya gaz lambası konur. Bu ortamda yemek yemeye ve su içmeye alışırlar. Önce güneş batarken uçurulan güvercinler, aşamalı olarak her gün biraz daha ileri bir zaman diliminde uçurularak karanlıkta uçmaya alıştırılır. Güvercinler arabanın etrafında kusursuz uçuş yaptıktan sonra tıpkı öteki arabanın güvercinleri gibi mesafe uçuşlarına başlanır (Güvercinlerle Muhabere 1928: 238-239).

II. Avrupa’da Posta Güvercinleri

Çok çeşitli güvercin cinsi bulunmakla birlikte her güvercin haberleşmede kullanılabilir. Fakat çeşitli cinslerin çiftleştirilmesiyle yeni güvercinlerde elde edilebilmektedir. Avrupa’da bu şekildeki güvercinlerden en makbulü Liyej ve Anveres cinsleridir. Siyah renkte bir güvercin olan Liyej cesareti ile dikkati çeker. Yolunu bulmakta çok iyi olan bu güvercin cinsini Fransızlar askeri güvercinlikleri için tercih etmişlerdir. Anveres cinsi ise diğerine oranla daha ağırdır. Rüzgâra karşı çok iyi mukavemet eden bu cinsi Almanlar askeri güvercinlikleri için tercih etmişlerdir. Fransa’da her isteyen siyah güvercin besleyemez. Kendisine ait olmayan siyah güvercini tutan ya da öldüren kimse para cezası ödemek durumunda bırakılmıştır (Güvercin Yetiştirmek 1904:6-7). 19. Yüzyılın son çeyreğinde İngiltere’de güvercinin avlanması ve öldürülmesi hususunda cezayı müeyyide uygulanmış, hem para cezası hem de hapis cezası verilebildiği görülmüştür (İsmail Zühtü 1896:309).

Avrupa’da posta güvercin kullanımının öncülüğünü Fransa ve Almanya’nın başı çektiği görülmektedir. Fransız ihtilalında Kraliçe Marie Antoinette, taraftarlarıyla bir güvercin yardımıyla haberleşmiştir. Yine 1870 yılındaki Almanya ile Fransa arasındaki savaşta güvercinlerden istifade edilmiştir (Güvercinlerle Muhabere 1928:219-221). Almanlar Paris’i kuşatınca tüm haberleşme vasıtalarını ele geçirmişlerdir. Dışarıyla bağlantısı kesilen Parisliler, içerisinde güvercinlerin bulunduğu balonları uçurmak suretiyle diğer vilayetlere güvercin sevk etmişler, böylelikle resmi ve gayri resmi haberleşme yapılabilmektedir. Milyonlara varan belge bu yolla taşınmıştır (Yüzbaşı Asaf 1925b: 22-23).

Bu savaştaki yararlılıkları görüldüğünden Avrupa devletleri birbiriyle rekabet eder şekilde güvercinlikler tesis etmişler (Seyyah Güvercinler 1895:459), güvercinle haberleşme yapılmayan mıntikalarda oluşturdukları güvercinlikler ile muhabere faaliyetini artırmışlardır (Harpte Güvercinlerin İstihdamı 1926: 18). Şimendiferlerin artması da güvercin yetiştiriciliğini kolaylaştırmıştır (Güvercin Yetiştirmek 1904: 6). Özellikle Fransa’da askeri bir hava muhabere dairesi bu işle ilgilenmiştir (İlk Hava Postacıları 1927: 12). 1888 yılı itibarıyla posta güvercinleriyle haberleşme denemelerine ağırlık

verilmiş, başarılı sonuçlar da alınmıştır. Birinci Dünya Savaşı başlamadan Fransız müstahkem mevkilerinde seferberlik planı gereğince güvercinler yerini almıştır. Hatta ilk çarpışmalar sırasında süvari keşif birlikleri yanlarında askeri güvercinlikten aldıkları güvercinleri de götürmüşlerdir (Başlangıcından Bugüne 1974: 95). Gerçekten de Fransızlar savaşta güvercinlerin büyük yararını görmüştür. Haziran 1916'da Fransa'nın Verdun Kalesi Alman saldırıları karşısında zor durumda kalmıştır. Yoğun ateşe maruz kalan buradaki tabyanın tüm bağlantıları kesilmiştir. İşte hayati öneme sahip bir dönemde içinde bulunduğu durumu söz konusu tabya, Başkumandanlığa posta güvercinleri ile iletmıştır (İlk Hava Postacıları 1927: 13). Dünya Casusluk Tarihi'nde aynı tabya olduğu düşünülen bu tabyanın ismi "Vaux" tabyası olarak belirtilmiş ve güvercinlerin bu tabya için önemine şöyle değinilmiştir.

Güvercinlerin bir savaşın akışı boyunca haber ulaştırmakta oynadıkları rol, en yoğun biçimiyle Vaux tabyası hücum sırasında görülür: telefon telleri kesilmişti; ışıldaklarla irtibat olanaksızdı; irtibat ajanları savaş hatlarını geçemiyor, birbiri ardı sıra düşüp ölüyorlardı. Vaux tabyası ile Fransız Genel Kurmayı arasındaki irtibat, 1916 yılının 2-5 Temmuz'u arasında yalnız posta güvercinleri ile sağlandı. 787.15 numaralı son güvercin, kuşatılmış bölgedeki erlerden orduya duygulu bir veda mesajı taşıdı. Zehirli gaz bulutlarıyla kaplı bir bölgeden geçerek güvercinliğe geldiğinde ölmek üzereydi. Bu güvercine bir onur halkası verildi ve günlük emirde yararlılığı övüldü. Bu Birinci Dünya Savaşı sırasında bir hayvana yapılan ilk resmi övgüydü: Vaux tabyasını savunanların tek ulaşım aracı, tabya komutanının gönderdiği son bilgileri yerine ulaştırmıştı (1974: 95)

Amerika ile Avrupa arasında işleyen posta vapurları bile posta güvercini vasıtasıyla kara ile haberleşme imkânı bulmuşlardır. Bunların başına gelen herhangi olumsuz bir durum ya da felakette güvercinlerle hemen vaziyetin aciliyeti bildirilmiştir. Aynı durum herhangi bir savaş halinde de geçerlidir. Güney Afrika muharebesinde Ladismith'de mahsur kalan İngilizler bile posta güvercinlerine müteşekkir olmuşlardır. Aynı ayrı noktalardan hareket ederek bir mahalde birleşmek niyetinde olan iki müfreze asker için bu güvercinlerin önemi büyüktür. Bundan dolayı Avrupalı devletler ordularında posta güvercini beslemeye özen göstermişlerdir (Posta Güvercinleri 1901:254). Posta güvercinlerinin muntazam bir teşkilat içerisinde, özel talim ve terbiyeye tutulması 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır (Muhabere Güvercinlerinin Menşei 1926: 30). Posta

güvercinleri harp esnasında hem kara kuvvetleri hem de deniz kuvvetleri için önemlidir (Bahriye Fen Komisyonundan İsmail 1898: 263). Avrupa’da posta güvercinleri denizlerdeki gemiler ile irtibatı sağlayabilmek için de kullanılmıştır. Önemli limanlara güvercinlikler inşa edilmiştir. İyice alıştırdıktan sonra gemilere alınan güvercinler limandan bir hayli uzaklaşıldıktan sonra salıverildiği takdirde limandaki güvercinliklerine döndükleri için haberleşmeye vasıta olmuşlardır. Fransa, İspanya, İtalya, İngiltere devletlerinin sahilindeki limanların en önemlilerinde güvercinlikler inşa ettirilmiş ve güvercinlerin talimlerine son derece önem verilmiştir. Harp zamanında önemli olduğu kadar barış zamanında da kaza ve benzeri olağanüstü durumların bildirilmesinde güvercinle haberleşme oldukça önemlidir (İsmail Zühtü 1896: 315-317).

19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle başta Fransa, Almanya, İngiltere, Belçika, İtalya ve İspanya olmak üzere pek çok Avrupa devleti sınırları üzerinde güvercin posta şubeleri tesis etmişlerdir. Bu posta duraklarının birbirine bağlanmasıyla hükümet merkezlerine doğru yaklaşılmıştır. Aynı yollar ve şubeler üzerinde devamlı olarak gidip geldiklerinden savaş zamanlarında olağanüstü hizmetler yapmışlardır. Portekiz Hükümeti daha çok deniz sınırlarında ve sahillerinde yapılmakta olan kaçakçılık faaliyetlerini etkili surette önlemek için posta güvercinlerini kullanmıştır. Karakol gemileri şüpheli bir gemi gördüklerinde karaya işaret vermek üzere bir ya da daha fazla sayıda güvercini salıvermiştir. Fransa ve İngiltere donanmaları dahi amiral gemisinde posta hizmetini yerine getirmeye mahsus güvercinler bulundurmışlardır. Bu güvercinler, donanmalar ile mensup oldukları bahriye daireleri arasındaki haberleşmeye vasıta olmuşlardır. Rusya ise diğerlerine nazaran daha geridedir. Yalnız Lehistan’da özellikle Varşova, Kovono ve Livilen şehirlerini birbirine bağlamak için üç dört güvercin posta şubesi bulundurmaktadır. Rusya daha çok Almanya ve Avusturya casuslarını, böyle güvenliği ilgilendiren haberleşme vasıtalarından istifadeden men eylemek için yabancı memleketlerden gelen güvercinlerin Rusya’ya sokulmasını yasaklamakla işe başlamıştır. Bununla beraber güvercin posta şubelerinin genişletilerek teşkilatlandırılması işi ile de ciddi anlamda meşgul olmuştur. Hatta Rusya İstanbul’da Beyoğlu’nda bulunan Rusya Sefarethanesi’nde posta hizmetlerinde kullanılmak amacıyla bir posta güvercinlik şubesi açmak istemiştir. Nikolayef şehri bu işin başlangıç noktası olarak görülmüştür. Nikolayef’te bulunan 58. piyade alayı yüzbaşlarından bir zatın posta hizmetini yerine getirmek için terbiye edilmiş 1000 kadar güvercini içine alacak büyük bir güvercinliğe sahip olması bunun en önemli nedenlerinden biridir (BEO, 248/18585; 1 Ağustos 1893).

Fransa'da güvercin yetiştiriciliğinin bir diğer yönü müsabakalardır. Müsabakalarda önemli mükâfatlar verilir. Her müsabaka bir heyet tarafından düzenlenir. Hükümetten onay alındıktan sonra gazetelere ilan verilir (Güvercin Yetiştirmek 1904: 7). Güvercinci en güvendiği güvercini getirir. Tüm güvercinlerin bir ayağına sahibinin markası diğer ayağına müsabaka cemiyetinin markası içeren birer halka geçirilir. Bunlardan başka ayrıca bir de lastik halka takılır. Daha sonra güvercinler sepetler içine konur ve hakemin eşliğinde uzak bir yere tren, otomobiller veya tayyareler ile nakledilir. Hakemin saatine göre ayarlanmış birer saatli makine her güvercinin sahibine verilir ve güvercinlerin götürüldüğü mahalden kaçta salıverileceği söylenir. Buna göre her güvercinci güvercinlerinin ne zaman geleceğini tahmin ederek güvercinliğin yanında bekler. Güvercin gelir gelmez ayağındaki lastik halkayı koparır, kendisine verilmiş olan saatli makinenin içine atar ve makinenin kolunu çevirir. Lastik halka üzerine o andaki tarih ve saat kaydedilmiş olur. Bütün güvercinler geldikten sonra her güvercincinin saatli makinesi toplanır. Mühürleri koparılır ve içleri açılır. Lastik halkalar üzerindeki tarih ve saatlere bakılır, böylece her güvercinin ne vakit evine geldiği tespit edilmiş olur. Güvercinlerin hareket mahalleriyle varış mahalleri arasındaki mesafe dikkate alınarak her güvercinin saatte kaç kilometre kat etmiş olduğu meydana çıkar. Birinciliği kazananlara mükâfatlar verilir (İlk Hava Postacıları 1927: 14-15). 1902 yılında Brüksel müsabakasına altı bin güvercin katılmıştır. Kazanılacak meblağın tutarı yüz on iki bin frankı bulmuştur (Güvercin Yetiştirmek 1904: 7).

III. Osmanlı'da Posta Güvercinleri

Osmanlı Devleti'nde çok sayıda güvercinlik bulunmaktadır. Bunlardan biri Biga sancağındadır. Yüzbaşı Asaf bu sancaktaki güvercinliğe dair şu bilgileri vermiştir: *“Türkiye’de dahi güvercinlere lazım gelen ehemmiyet verilmiştir. Takriben bir buçuk asır evvel Biga sancağı dâhilinde güvercinlikler mevcut idi. Hatta bu sancak dâhilindeki Dimetoka şehri güvercinlik namıyla yâd edilirdi. Türk edebiyatı arasında güvercinlerin muhabere hizmetinde istihdam edildiklerine dair cümlelere tesadüf edilmektedir. Binâenaleyh Türklerin de güvercinlerden istifade ettikleri anlaşılmaktadır.”* (Yüzbaşı Asaf 1925a: 26). Osmanlı Devleti'nde halkın yanı sıra padişahlar da güvercin yetiştirmeye meraklıdılar. Zaman zaman çeşitli yerlerden güvercin getirtilmiştir. 1884 yılında Halep vilayetinden 60 çift güvercin istenmiştir (Y.PRK. SRN, 4/49; 8 Haziran 1894). Güvercin istenen yerlerden bir diğeri Hindistan'dır. Bombay Baş Şehbenderliği'nin verdiği bilgilere göre Hindistan'da bulunan her cins güvercinden üçer çift tedarik edilmiş ancak Himalaya güvercinlerinin kolay kolay yakalanması mümkün olmadığından bu cins güvercinin gönderilme işi ertelenmiştir. Bu

konu üzerinde de çalışıldığı önemle belirtilmiştir. Bunların İstanbul'a gönderilmesi hiç de kolay değildir. Kuşların telef olmaması için en uygun yolun Cidde yolu olduğu dile getirilmiştir (Y.PRK. EŞA, 9/22; 25 Mart 1889), toplam 115 çift güvercin Hindistan'ın itibarlı tüccarlarından ve Cidde Özel İdaresi Vekili Hacı Abdullah Arap Efendi'ye verilerek gönderilmiştir. Bunların ücretinin Osmanlı Bankası aracılığıyla ödenmesi istenmiştir (Y.PRK. EŞA, 9/51; 25 Nisan 1889). Yine padişahın emri üzerine 1889 yılında Londra'dan da dört çift güvercin gönderilmiştir. Londra Sefiri Rüstem tüyleri ipek gibi ve tavus kuşu şeklinde olan bu güvercinlerin çok zor bulunduğu altına çizmiştir (Y.PRK. EŞA, 9/54; 6 Mayıs 1889, Y.PRK. EŞA, 12/75; 21 Ocak 1891) . Aynı yıl Girit'ten 22 çift güvercin gönderilmiştir (Y.PRK. UM, 14/27; 2 Mart 1889). 1905 yılı Şubat ayında yine Londra'dan, padişahın emri üzerine bir çift kırmızı, bir çift sarı ve bir çift siyah renkli güvercin tedarik edilerek gönderilmiştir (Y.PRK. EŞA, 47/20; 20 Şubat 1905). Osmanlı Devleti Amerika'dan da güvercin getirtmiştir. Güvercinleri temin eden Lui Eşmid, Osmanlı Washington Sefareti'ne yazdığı yazıda, güvercinlerin Amerika'da yetiştirilenlerin en iyileri olduğunu, bu nedenle götürülürken korunmaları için her türlü tedbirin alınmasını istemiştir (Y.PRK. EŞA, 7/70; 17 Mayıs 1888). Anadolu vilayetlerinden de güvercin getirtildiği görülmektedir. 1882 yılında Konya'dan 17 çift güvercin getirilmiştir (Y.PRK. UM, 5/23; 29 Haziran 1882). Güvercin istenen yerlerden bir diğeri Aydın vilayettir. Mart 1907 tarihinde beş çift güvercin gönderilmiştir (Y.PRK. UM, 79/76; 18 Mart 1907).

Osmanlı Devleti'nde padişahların güvercinlere olan merakı bir yana halkın arasında da güvercin meraklılarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Hüdavendigâr Ziraat Numune Çiftliği'ne, Padişahın iradesiyle, vilayet ileri gelenlerinden meraklılarına münasip miktarının dağıtılması uygun bulunan 512 adet güvercin gönderilmiştir. Söz konusu güvercinlerden 250 adedi ahali ileri gelenlerinden ve memurlarından meraklılarına dağıtılmıştır. Diğer güvercinlerin giderek çoğalması üzerine bunlara özel bir yer yapılmasının aciliyeti Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bildirilmiştir (Y.MTV, 66/13; 27 Ağustos 1892). Padişah tarafından Saray kuşluklarında gereğinden fazla birikmiş olan güvercin, tavuk ve ördeklerin nesillerinin devamının sağlanması ve çoğaltılması için Saray'a bağlı çiftliklere gönderilmesi emredilmiş, bunun üzerine 1000 kadar güvercin söz konusu çiftliklere dağıtılmıştır (Y.MTV, 98/102; 3 Temmuz 1894). Dağıtılması için güvercin gönderilen yerlerden bir diğeri Konya'dır. 650 adet güvercin 554 tanesi sağ salim Konya'ya ulaştırılmıştır. Bunların bir kısmı dağıtıldıktan sonra kalanları nesilleri çoğaltılmak üzere Numune Tarlası Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir (Y.MTV, 126/45; 13 Ağustos 1895) . Hazine-i Hassa Nazırlığı,

Kurbağalı Dere çiftliğinde mevcut güvercinlerin sayısının artırılarak Hazine-i Hassa'nın gelirinin çoğaltılması için Küçükçekmece'deki Ayazma Çiftliği'nde çoğalmakta bulunan güvercinlerden bir kısmının nakline izin verilmesini Padişah'tan talep etmiştir (Y.MTV, 310/157; 3 Haziran 1908).

Bu dönemde özellikle Rusya'nın posta güvercinlerini askeri amaçla kullandığı dikkat çekmektedir. Nikolayef Şehbenderliği'nden bildirildiğine göre bir Rus yüzbaşının hazırladığı layihada, özellikle savaş zamanında Hocabey-Nikolayef ve Sivastopol şehirlerinin, Osmanlı topraklarının haritada işaretlenmek suretiyle belirlenmiş çeşitli noktalarıyla posta güvercinleri sayesinde haberleşmesi isteğinin yer aldığı belirtilmiştir. Söz konusu düşünceye göre Osmanlı memleketlerinde öncelikle eğlence makamında gizli gizli güvercinlikler tesisinin zor görünmediği, zamanı geldiğinde gerektiği kadar güvercinin sokulması için her zaman bir çare bulunabileceğine yer verilmiştir. O gün için uygulanması para ve zamana bağlı olduğu anlaşılan bu tasarı Nikolayef Şehbenderliği'nden Hariciye Nezareti'ne bildirilmiştir Bu noktada askeri güvercinlerin Osmanlı topraklarına da girişlerinin yasaklanmasının önemine değinilmiştir (BEO, 248/18585; 1 Ağustos 1893).

Rusya ile Bulgaristan arasında doğrudan doğruya bir haberleşme hattı mevcut olmadığından önce Rusya ile Bulgar Emareti arasında bir telgraf anlaşması yapılmışsa da bu hayata geçirilememiştir. Bunun üzerine Rusya Hükümeti Bulgar Emareti ile doğrudan haberleşebilmek amacıyla güvercin postasından yararlanmayı düşünmüştür. Hatta 1902 yılı Ağustos ayında Hocabey'de teşekkül etmiş olan "*Rusya-i Cedid Güvercin Cemiyeti*"nin hamisi Grandük Mihâiloviç'in teklifi üzerine (Y.A.HUS, 434/57; 19 Eylül 1902), Odesa'dan Varna'ya gelen bir Rus yüzbaşısı 90 çift güvercinden oluşan bir güvercin postasını Şumnu'da bulunan birinci istihkâm taburuna hediye edilmek üzere Varna kumandanına teslim etmiştir (A.}MTZ.(04), 80/44; 17 Ağustos 1920, Y.A.HUS, 434/57; 19 Eylül 1902, BEO, 1920/143992; 19 Ağustos 1902). Bulgaristan komiserliği, bu durumun yanlış anlaşılmasını önlemek amacıyla güvercin hediyesi meselesinin pek ehemmiyetli olmadığını, zira içinde bulundukları zamanda, güvercinden daha hızlı haberleşme araçları olmasına ve güvercinlerin de tüfekle öldürülmeleri ve şahin gibi yırtıcı kuşlarla avlanmaları ihtimali varken haberleşme amacıyla bu işin yapılmış olma ihtimalinin zayıf olduğunu dile getirmiştir. Söz konusu güvercin hediyesi meselesinin ancak iki devlet arasındaki bir sevgi ve dostluk göstergesi olabileceği hatırlatılarak yapılacak tahkikatın neticesinin yine de arz edileceği ifade edilmiştir (Y.A.HUS, 433/69; 20 Ağustos 1902).

Rusya'nın askeri amaçla kullandığı anlaşılan posta güvercinlerden bazıları Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ele geçirilmiştir. Bunlardan biri

İnebolu sahilinde yakalanmıştır. İnebolu sahilinde bulunan yelken gemilerinden birinin direğine kuyruğunda masura bağlı bir güvercin konduğu tayfalar tarafından görülmüştür. Bunun üzerine güvercin derhal getirtilerek incelendiğinde, ayaklarında madeni ve lastik halkalar ve güvercinin üzerinde bulunan masuranın içinde de üzerinde Rusça yazılar yazan bir kâğıdın bulunduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine Kastamonu vilayeti, güvercin ve üzerinde bulunanları özel bir memurla Saray'a göndermiştir (Y.PRK. UM, 59/16; 27 Haziran 1902, BEO, 1881/141036; 10 Temmuz 1902). Yine 1902 yılı Temmuz ayında Bartın boğazında vapura yük vermekte olan Müezzinoğlu Mustafa'nın sandalına havadan gelip giren bir güvercinin üzerinde de Rusça yazı olduğu görülen bir mektup ele geçirilmiştir. Aynı şekilde özel memurla güvercin ve mektup İstanbul'a gönderilmiştir (BEO, 1881/141056; 11 Temmuz 1902, Y.A.HUS, 432/12; 10 Temmuz 1902).

19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin posta güvercini kullanımıyla yakından alakadar olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa'da posta güvercinlerinin yeni bir unsur olarak harp vasıtaları arasına girmesi üzerine posta güvercinlerinin çeşitleri, bunlardan istifade yolları, bunların nerelerde ve ne suretle yetiştirilecekleri, üreme, talim, müsabaka gösterileri ve diğer hususlara ilişkin Fransa'nın önde gelen ve meşhur güvercin uzmanlarından Mösyö Rişar Döboev adında bir zatın yazmış olduğu "*Uygulamalı Güvercinlik*" risâlesi Erkân-ı Harbiye Kaymakamlarından Ahmet Rifat Bey tarafından tercüme edilmiştir. Bu tercüme, ilkçağlardan o güne kadar güvercinlerden hangi hususlarda fayda temin edilmeye çalışıldığına ilişkin bilgiler ile Fransa ve Almanya devletlerinin askerî güvercin postalarının bulunduğu kale ve diğer mevkiileri gösteren ve diğer bazı malumatı ihtiva eden faydalı bir makale de ilave eden Serasker Rıza Paşa, çalışmayı Padişah'a takdim etmiştir (Y.MTV, 119/47; 30 Nisan 1895)

Toptaşı Askeri Rüstiyesi Fransızca öğretmenlerinden ve piyâde yüzbaşlarından Necip Efendi tarafından "*Muhâbere-i Kebûter*" risâlesi yazılmıştır. Necip Efendi risalesinde, Avrupa'nın büyük devletlerinin ordularının tamamında muharebe ve muhasara zamanlarında güvercinler vâsıtasıyla haberleşme yapıldığı ve bu hususta güvercin terbiyesi için güvercinlikler teşkil edilmiş olduğunu dile getirdikten sonra Osmanlı ordusunda da güvercinlik tesisi ile bundan istifade edilebileceğini ifade etmiştir. Çalışmaları takdir edilen Necip Efendi'nin dördüncü rütbeden Osmanlı nişanı ile taltif edilmesi istenmiştir (Y.MTV, 28/50; 28 Ekim 1887)

Rüsumat Emaneti Encümeni azalarından Nuri, Necip Efendi'nin risalesinin görünüşte Avrupa ordularında güvercin postası istihdamından beklenen faydaları arz etmiş olmakla birlikte şayet bütün ordularda posta güvercini yetiştirilecek olur ise istenilmeyen ve meşru olmayan bir

haberleşmeye posta güvercinlerinin alet edilebilmiş olacağına dikkat çekerek, bu çeşit güvercinlerin İstanbul ve Saray civarında yetiştirilmesinin sakıncalarını hatırlatmıştır. (Y.MTV, 12/63; 5 Ağustos 1891). Buna karşın Muharrir dergisinde konu ile ilgili yazılmış bir makalede Osmanlı Devleti'nin güvercin postasını harbiye içinde kullanması durumunda çok yarar sağlayacağına yer verilmiştir.

Devlet-i Osmaniye Avrupa milel-i mütemeddinesi indinde muhasenâtı fennen ve tecrübeten sâbit olan her dürlü bedâyi-i harbiyeyi kabul ve taklîd eylediği cihetle şu güvercin postasını da nazar-ı ehemmiyete alarak levâzım-ı harbiye adâdına idhâl iderse hem ecdâdımızın meser-i marifetini yeniden ihyâ ve hem de zamânede lüzum ü fâidesi mücerreb ve muhakkak olan bir vâsıtayı mülkümüzde ittihâz ve icrâ itmiş oluruz. Bâ-husûs ki, yeniden güğercin tedârikine de hâcet yokdur. Çünkü merhûm Abdülazîz Han zamanında bazı kasr-ı şâhânelerle hâss-ı hümayûn olan çiftliklerde pek çok güğercin var idi. Eğerçi anlar el-yevm mevcûd ise şu hidmeti ifâya kâbiliyetli olanları tefrîk idilerek, usûl-i mahsûsasına tevfikân talim idilse ve bu sûretle alışdırılanları ordû mevkilerine gönderilse her halde muhasenâtdan hâlî olmaz (Güvercin Postası:166)

Osmanlı Devleti de askeriye içerisinde posta güvercininden yararlanma taleplerine ilgisiz kalmamıştır. Buna dayanak olarak gösterilecek belgelerden biri Paris Sefareti'nden 22 Ağustos 1895 tarihinde Saray'a gönderilmiş bir telgraftır. Söz konusu telgrafta sefaret, posta güvercinlerinin Fransız Harbiye dairesinin gözetimi altında bir cemiyet tarafından terbiye edildiğinin kendilerine bildirildiğini, bunların kolaylıkla elde edilebilmesi için Fransız Dışişleri Bakanı'nın gerekli talimatı adı geçen cemiyete vereceğini bildirmiştir (Y.PRK. EŞA, 22/55; 22 Ağustos 1895). Buradan anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti bu eğitimli güvercinlerden alma teşebbüsünde bulunmuştur. Ayrıca Paris Sefareti Fransız Deklerak isimli bir Fransızın muhabere güvercinleri için kendi icat ettiği mektup mahfazasının tarifiyle resmini içeren yazıyı Hariciye Nezareti'ne göndermiştir (Y.PRK. HR, 24/74; 7 Kasım 1897). Yine Eylül 1898 tarihi itibarıyla savaş sırasında ihtiyaç görüldükçe Kerç ile Kefe ve Sivastopol arasında istihdam edilmek üzere getirtilen elli kadar askerî posta güvercininin Kerç istihkâmâtında talim ve terbiyelerine başlandığı ve bunların bir subay idaresinde salıverilmek üzere Kefe ve Sivastopol'e gönderildiği ve bu suretle belirtilen şehirlerarasında, bu güvercinler vâsıtasıyla haberleşmenin teminine çalışıldığı anlaşılmaktadır (Y.PRK. ASK, 143/61; 4 Eylül 1898. Bir başka belgede güvercin sayısının 150 olduğu belirtilmiştir. Bkz. BEO, 1185/88843; 29 Ağustos 1898). Yani Osmanlı Devleti askeri posta güvercini talimine onay vermiştir.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti, ülke içinde güvercin yoluyla yapılabilecek casusluğu önlemek amacıyla gereken tüm tedbirleri de almayı ihmal etmemiştir. Dâhiliye Nezareti'nden Aralık 1914 tarihinde; Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Hüdavendigâr, İzmit, Aydın, Bitlis, Basra, Bağdat, Beyrut, Hicaz, Halep, Diyarbakir, Suriye, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Mamuratülaziz, Musul, Van, Yemen, Urfa vilayetleri ile Bolu, Canik, Çatalca, Zor, Asir, Karesi Kudüs-ü Şerif, Kal'a-i Sultaniye, Menteşe, Teke mutasarrıflığı ve Medine-i Münevvere Muhafızlığı'na gönderilen yazıda, Nezaret, güvercinler vasıtasıyla yapılan casusluğun önünü almak için askeri harekâta geçit olan yerlerde, yani ordunun geçeceği mahallerde şüpheli şahısların hanelerinde bulunan güvercinlerin itlâf edilmesini ve güvercinlerle haberleşmeye teşebbüs eden kişilere gerekli uyarı ve ikaz yapıldıktan sonra da güvercin beslemeye devam ettikleri anlaşılan şüpheli kişilerin divân-ı harbe verilmesini emretmektedir (DH. ŞFR,47/291; 2 Aralık 1914). Dâhiliye Nezareti'nin bu işi sıkı tuttuğu anlaşılmaktadır. Zira 1917 yılı Mayıs ayında yine vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilmiş benzer bir yazı ile gözetim ve tahkikat yapılmasını, güvercinlik bulunan yerlerin askeri kumandanlıklarına durumun bildirilmesi istenmiştir (DH. ŞFR, 76/87; 10 Mayıs 1917).

I. Dünya Savaşı sırasında Viyana'dan İstanbul'a geçen Avusturyalı Madâm Yozi Nastomer adındaki bir kadının kargosu içinde değişik cinsten yirmi kadar güvercin bulunmuş bunların ne maksatla getirildiği sorulduğunda Nastomer, Maltepe'de Ayazma civarında bulunan çiftliğine götüreceği cevabını vermiştir. Ancak kadının ifadesi şüpheli görüldüğünden hakkında gerekli muamelenin yapılması istenmiştir (DH. ŞFR, 465/96; 19 Mart 1915). Anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti posta güvercinlerinin kötü amaçlı kullanımını engellemek için tedbiri elden bırakmamış, gerekli tüm muameleyi yerine getirmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında da ordu içerisinde güvercinlerden yararlanılmıştır. Tüm ordu güvercinlerinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin ordusunda da güvercinleri tanımaya yarayan işaretler (Türkiye Ordusu anlamına karşılık gelen (T-O) harfleri), güvercinlerin sol arkalarına takılan alüminyum halkaya işlenmiştir. Ayrıca güvercinin kayıt numarası ile hangi sene doğduğu da belirtilmiştir. Örneğin (27-312) rakamları işaret edilmiş bir güvercin halkası, o güvercinin 312 numarada kayıtlı, 1927 senesinde doğmuş bir güvercin olduğunu göstermektedir. Bu harf ve rakamlar ayrıca güvercinin en büyük tüylerinden biri üzerine de damgalanmıştır (Güvercinlerle Muhabere 1928:232).

Sonuç

İnsanlık tarihinde haberleşme yöntemleri içerisinde maliyetinin düşük olması ve işlevselliği ile kendine yer edinmiş olan posta güvercinlerinden bilhassa haberleşme araçlarının olmadığı dönemlerde yararlanılmıştır. Sahip olduğu hız ve yön bulma duygusuyla uzağı yakın eden güvercinler, çok farklı alanlarda istihdam edilmiştir. Avrupa'da 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle özellikle ordu içinde posta güvercinlerinden yararlanılmaya başlanılmıştır. 1870 yılındaki Almanya ile Fransa arasındaki savaşın en şiddetli döneminde Paris'in dışarıyla bağlantısını posta güvercinleri sağlamıştır. Diğer devletlerin dikkatinden kaçmayan bu gelişme üzerine Almanya, İngiltere, Belçika, İtalya ve İspanya gibi pek çok Avrupa devleti posta güvercinlerinden yararlanmak için harekete geçmiştir. Rusya söz konusu devletlere nazaran daha geride olduğundan posta güvercini istihdamını hızlandırmıştır. Hatta İstanbul'da Beyoğlu'nda bulunan Rusya Sefarethanesi'nde posta güvercinlik şubesi açmak istemiştir.

Osmanlı Devleti diğer devletlerdeki bu gelişmeleri yakından takip etmiştir. Fransız Güvercin Uzmanı Mösyö Rişar Döboey'in yazmış olduğu “*Uygulamalı Güvercinlik*” risalesi tercüme ettirilmiştir. Yine Toptaşı Askeri Rüştiyesi Fransızca öğretmenlerinden Necip Efendi “*Muhabere-i Kebûter*” risalesini yazmıştır. Dönemin süreli yayınlarında, Osmanlı Devleti'nin posta güvercinlerinden yararlanması yönündeki yazılara sıklıkla yer verilmiştir. Hal böyle iken Osmanlı Devleti de orduda, posta güvercinlerinden yararlanmak üzere teşebbüse geçmiştir. Bununla birlikte güvercinler yoluyla ülke içinde yapılabilecek casusluk faaliyetlerini önlemek için gerekli olan tüm tedbirleri de almayı ihmal etmemiştir.

I. Dünya Savaşı'yla birlikte Fransa gibi savaşan devletlerden bazılarının posta güvercinlerinden ciddi anlamda yararlanma yoluna gitmesi, Osmanlı Devleti'nin ordu içerisinde posta güvercini kullanımına yönelik başlattığı çalışmaların nedenini de ortaya çıkarmaktadır. Özellikle 1878 Berlin Anlaşması'nın imzalanmasından sonra ortaya çıkan gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin daha dikkatli bir siyaset izlemesini zorunlu kılmıştır. Bu süreçte ordu içerisinde muhabere güvercinlerinden yararlanılmak istenmiştir. Bu çalışmalar Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiştir. 20. Yüzyılın ikinci yarısı itibariyle posta güvercinleri, haberleşme vasıtası olarak önemini kaybetmiş olsa da Anadolu kültüründe güvercin yetiştiriciliğine olan ilgi ve merak halen devam etmektedir.

KAYNAKÇA**1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri****a) Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)**

- 248/18585; 18 Muharrem 1311/ 1 Ağustos 1893.
 1185/88843; 11 Rebiyülâhir 1316/ 29 Ağustos 1898.
 1881/141036; 03 Rebiyülâhir 1320/ 10 Temmuz 1902.
 1881/141056; 04 Rebiyülâhir 1320/ 11 Temmuz 1902.
 1920/143992; 14 Cemaziyelevvel 1320/ 19 Ağustos 1902.

b) Sadaret Bulgaristan) A.}MTZ.(04),

- 80/44; 12 Cemaziyelevvel 1320/ 17 Ağustos 1920.

c) Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR)

- 47/291;14 Muharrem 1333/ 2 Aralık 1914.
 465/96; 6 Mart 1331/ 19 Mart 1915.
 76/87; 18 Recep 1335/ 10 Mayıs 1917.

ç) Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD. AFT)

- 9/16; 29 Zilhicce 1341/ 12 Ağustos 1923.

d) Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı (Y.A.HUS)

- 432/12; 3 Rebiyülâhir 1320/ 10 Temmuz 1902.
 433/69; 15 Cemaziyelevvel 1320/ 20 Ağustos 1902.
 434/57; 15 Cemaziyelâhir 1320/ 19 Eylül 1902

e) Yıldız Maliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK. ML)

- 12/63; 29 Zilhicce 1308/ 5 Ağustos 1891.

f) Yıldız Mütenevvî Maruzat Evrakı (Y. MTV)

- 28/50; 10 Safer 1305/ 28 Ekim 1887.
 66/13; 03 Safer 1310/ 27 Ağustos 1892.
 98/102; 29 Zilhicce 1311/ 3 Temmuz 1894.
 119/47; 05 Zilkade 1312/ 30 Nisan 1895.
 126/45; 21 Safer 1313/ 13 Ağustos 1895.
 310/157; 3 Cemaziyelevvel 1326/ 3 Haziran 1908.

g) Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK. ASK)

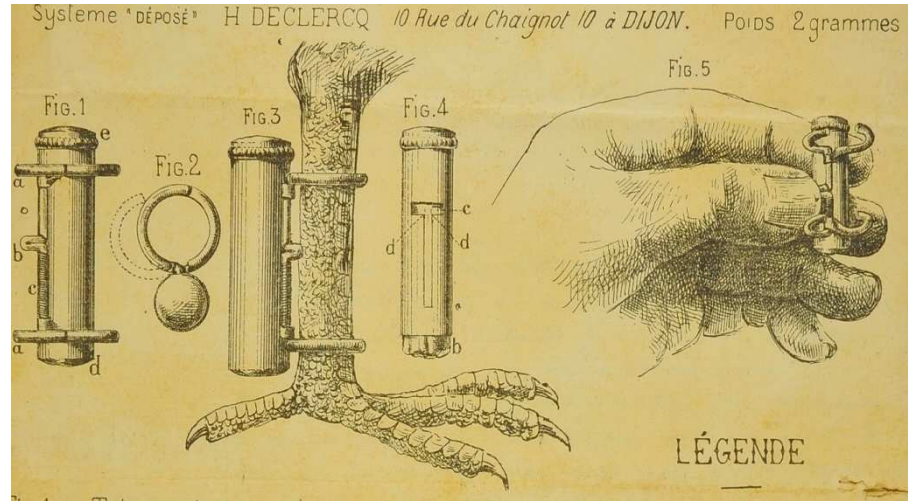
- 143/61; 17 Rebiyülâhir 1316/ 4 Eylül 1898.

- h) Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik (Y.PRK. EŞA)
7/70; 6 Ramazan 1305/17 Mayıs 1888.
9/22; 23 Recep 1306/ 25 Mart 1889.
9/51; 24 Şaban 1306/ 25 Nisan 1889.
9/54; 6 Ramazan 1306/ 6 Mayıs 1889.
12/75; 10 Cemaziyelâhir 1308/ 21 Ocak 1891.
22/55; 1 Rebiyülâhir 1313/ 22 Ağustos 1895.
47/20; 15 Zilhicce 1322/ 20 Şubat 1905.
- i) Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK. HR)
24/74; 11 Cemaziyelâhir 1315/ 7 Kasım 1897.
- j) Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK. TKM)
40/11; 9 11 Cemaziyelâhir 1315/ 5 Kasım 1897.
- k) Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı (Y.PRK. UM)
5/23; 12 Şaban 1299/ 29 Haziran 1882.
14/27; 29 Cemaziyelâhir 1306/ 2 Mart 1889.
59/16; 20 Rebiyülevvel 1320/ 27 Haziran 1902.
79/76; 3 Safer 1325/ 18 Mart 1907.

Kitap ve Makaleler

- “Güvercin Postası”, *Muharrir*. C.1, S.6, s. 163-167.
- “Güvercin Yetiştirmek”, *Servet-i Fünun*. C.27, S.677, (1904): 5-7.
- “Güvercinci Nasıl Olmalıdır”, *Fen Kıtıatı Mecmuası*. (Çev. İhsan Sacid), C.2.Sene, S.1, (1926): 18-21.
- “Güvercinler”, *Dağarcık*. C.1.Sene, S.4, (1877/1878): 117-121.
- “Güvercinler”, *Servet-i Fünun*. C.27, S.699, (1904): 363-365.
- “Güvercinlerle Muhabere”, *Jandarma Dergisi*. S.16, (1928): 219-240.
- “Harpte Güvercinlerin İstihdamı”, *Fen Kıtıatı Mecmuası*. Çev. İhsan Sacid, C.2, S.1, (1926): 17-18.

- “İlk Hava Postacıları Muhabere Güvercinleri”, *Türk Hava Mecmuası*. C.2.Sene, S.19, (1927): 12-15.
- “Muhabere Güvercinleri”, *Fen Kıtaatı Mecmuası*. C.2.Sene, S.1, (1926): 21-32.
- “Muhabere Güvercinlerinin Menşei”, *Fen Kıtaatı Mecmuası*. C.2.Sene, S.1, (1926): 30-32.
- “Muhabere Güvercinleri-Ordu Hizmetinde Bulunanlardan Sureti İstifade”, *Mecmua-yı Ebuziyya*. C. 30.Sene, S.102, (1911): 746-753.
- “Posta Güvercinleri”, *Servet-i Fünun*. C.21, S. 536, (1901): 253-254.
- “Seyyah Güvercinler ve Bunların Harpte İstihdamı”, *Malumat*, C.1, S.21, (1895): 459.
- Ali Nazima. “Güvercin”, *Maarif*. C.1.Sene, S.26, (1892): 412-414.
- Bahriye Fen Komisyonundan İsmail. “Bahri Muhabere Güvercinleri”, *Mecmua-yı Fünun-u Bahriye*. C.6, (1898): 262-263.
- Başlangıcından Bugüne Kadar Dünya Casusluk Tarihi*. (Genel Yön. Ercan Arıklı), C.1, İstanbul: Artel Yayınları, 1974.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi. Editör: Kenan Seyithanoğlu, C.7, İstanbul, 1992.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Yayına Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, Zekeriya Kurşun, İbrahim Sezgin, C.2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- YÜKSEL, Hasan. “Güneydoğu Medreseleri ve Mellaları”, *Dergâh Edebiyat Sanat Kültür Dergisi*. C. XXIII, S.268, (2012): 18-21.
- Hayat Büyük Türk Sözlüğü*. Hayat Yayınları, Tifdruk Matbaa.
- HAREKÂT, İbrahim. “Berid”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.5, İstanbul, (1992): 498-501.
- İsmail Zühtü. “Bahri Muhabere Güvercinleri”, *Mecmua-yı Fünun-u Bahriye*. C.8, (1896): 309-320.
- Miralay Cemal. “Yabancı Güvercinlik”, *Fen Kıtaatı Mecmuası*. C.2, S.14, (1928): 26-32.
- Yüzbaşı Asaf. “Güvercinler ve Muhabere/ Muhabere Güvercinlerinin Talim ve Terbiyeleri”, *Fen Kıtaatı Mecmuası*. C.2.Sene, S.5, (1926): 23-24.
- Yüzbaşı Asaf. “Güvercinler ve Muhabere”, *Fen Kıtaatı Mecmuası*. C.1, S.1, (1925a): 24-27.
- Yüzbaşı Asaf. “Güvercinler ve Muhabere”, *Fen Kıtaatı Mecmuası*. C.1, S.2, (1925b): 22-24.

EKLER**EK I. Posta Güvercinleri¹****EK II. Mösyö Deklerak'ın İcadı Mektup Mahfazası²**

¹ (Ali Nazima 1892: 412).

² Y.PRK. TKM, 40/11; 5 Kasım 1897, Mektup mahfazasının ayrıntıları için bkz. Y.PRK. HR, 24/74; 7 Kasım 1897)

